

Димитър Аврамов

ШАРЛ

БОДЛЕР

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
ПЪРВА ГЛАВА	
„МЛАДОСТА МИ БЕ МРАЧНА БУРЯ...“	23
ВТОРА ГЛАВА	
ДУХОВЕН ДЕНДИ	67
ТРЕТА ГЛАВА	
ИЗМАМНИ БЛАЖЕНСТВА.....	91
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА	
НОМО DUPLEX.....	125
ПЕТА ГЛАВА	
КОШМАРЪТ НА ОБСТОЯТЕЛСТВАТА.....	167
ШЕСТА ГЛАВА	
ФАТУМЪТ НА ДЪЛГА	201
СЕДМА ГЛАВА	
ОТ БАРИКАДИТЕ ДО ЖОЗЕФ ДЪО МЕСТР	229
ОСМА ГЛАВА	
МЕДИУМЪТ НА СЪОТВЕТСТВИЯТА	293
ДЕВЕТА ГЛАВА	
ПЪТУВАНЕ КЪМ БЕЗДНАТА.....	323

ДЕСЕТА ГЛАВА

„ДА СЕ ГМУРНЕМ В НЕИЗВЕСТНОТО, ЗА ДА ОТКРИЕМ НОВОТО“	379
ВМЕСТО ЕПИЛОГ.....	421
БЕЛЕЖКИ	428

ВЪВЕДЕНИЕ

„Защо Бодлер?“ – недоумяваха някои мои познати, когато им казвах, че пиша книга за този автор. Не е ли твърде отдалечен от нас във времето и пространството? Какво може да ни свързва с него?

Трудно ми беше да обясня. Отговорях, че просто ми е приятно. А истината бе друга: тази книга не можех да не я напиша; тя зрее в мен от много години – може би двадесет. Мисълта за нея се появи, когато работех върху *Естетика на модерното изкуство*. Налагаше се да цитирам многократно Бодлер – не толкова поета, колкото художествения критик. Негови идеи, мисли, преценки изразяваха по много оригинален и ярък начин прелома в художественото мислене на европейското изкуство от традиционните към модерните форми. Утвърждавайки художници-новатори, тогава все още оспорвани, но днес признати за класици, Бодлер утвърждава най-жизнеспособното в художествените търсения на своето време: Дьолакроа намира в негово лице най-възторжения си поклонник и най-проницателен тълкувател; Домие, със скромната тогава репутация на остроумен карикатурист и забавен хроникьор, е въздигнат до ранга на гений, равен по размах и мощ с Балзак и Микеланджело; реализмът и зараждащият се натурализъм получават парадоксални стимули от този непримириим отрицател на бездушното копиране на природата и вдъхновен апологет на въображението – „царица на човешките способности“; символизмът му дължи основни идеи на своята естетика: Верлен, Рембо, Маларме го смятат за свой пръв и най-важен учител – „първият ясновидец, цар на поетите, истински бог“, по думите на Рембо...

Двайсетият век усилва още повече блясъка на неговата слава: Бодлер е обявен единодушно за предтеча на нашето време, на

модерния човек с неговите сложни психологически комплекси, тревоги, противоречия. В началото на модерната поезия поставят неговото име; в драматичната ѝ еволюция разкриват семейната, хвърлени от него; при всеки неин порив към неизвестното, към нови хоризонти съзират тревожната му сянка. „Случаят Бодлер е този на модерния свят; проблемът Бодлер е този на модерната поезия“ – утвърждава Пиер Жан Жув. А Пол Валери започва една своя беседа през 1924 г. с думите: „Бодлер е на върха на славата“, и си позволява да заяви, че при цялата почит към делото на такива велики поети като Лафонтен, Расин или Юго с Бодлер френската поезия най-сетне излиза извън границите на нацията. Тя кара света да я чете. Тя се налага като истинска съвременна поезия, предизвиква подражания и опложда множество умове. Хора като Суинбъرن, Габриеле д'Анунцио, Стефан Георге свидетелстват великолепно за Бодлеровото влияние навън. Мога да кажа следователно – утвърждава Валери, – че ако сред нашите поети има по-велики и по-силно надарени, отколкото Бодлер, то няма *по-значителен*“.

Това „излизане извън границите на нацията“, „универсалността“ на Бодлер като поет и критик, е един от знаменателните факти в историята на съвременната световна култура. През 1967 г. по случай стогодишнината от смъртта на поета в Ница се състоя международен научен колоквиум върху неговото творчество с участието на видни бодлероведи. Един от тях, американецът Т. В. Банди, докладва върху необикновената популярност на Бодлер като поет и критик извън границите на родината му с интегрални или частични преводи. Заключението, че „никой друг модерен поет не е бил по-универсално приет, че никой друг не е бил превеждан на толкова езици и в толкова страни“, бе подкрепено от дълъг списък, където фигурираха (вън от Америка и Азия) почти всички европейски страни: като се започне с Русия (първата страна, превеждала Бодлер – още през 1852 г.), Англия, Германия, Италия, Испания и се стигне до Унгария, Чехословакия, Югославия, Румъния, Гърция, Турция; посочваха се дори издания на идиш и на есперанто. Само България не бе спомената. Очевидно Банди не е разполагал с информация, че у нас е бил проявен отрано, всеки случай много по-рано от някои споменати от него национални култури, интерес към творчеството на Бодлер (първите преводи са от нача-

лото на 90-те години на XIX в.) – куриозен факт за една току-що освободила се от петвековно робство страна с все още силни патриархални нрави и примитивно равнище на художественото мислене. През 1910 г. излизат изцяло преведени от Иван Радославов *Малки поеми в проза*. След Първата световна война Георги Михайлов започва работата си над *Цветя на злото* и до 1930 г. я превежда почти наполовина с превъзходна интуиция и умение. Така двете най-значителни художествени произведения на Бодлер отдавна са станали достояние на българската публика. Безспорно интересът към тях (от страна на преводачи и читатели) е получил на времето силни импулси от широката вълна на индивидуализъм и символизъм в българската литература, надигнала се високо преди и след Първата световна война. И понеже Бодлер е бил смятан за техен апостол, нищо чудно, че присъствието му в нашата култура предизвиква гореща полемика. Полемика, струва ми се, основана до голяма степен върху недоразумения, защото се води в името на една абсурдна алтернатива: „За или против Бодлер“, което ще рече, съобразно смисъла, влаган от спорещите – „За или против реализма“, „За или против декадентството“...

Междувременно Бодлер упражнява пряко или косвено влияние върху едни от най-големите ни поети. През 1927 г. Иван Радославов писа: (...) Преди да се появи тази малка книга на Колумба на символизма (преводът на *Малки поеми в проза* през 1910 г. – Д.А.), у нас вече имаше бодлерианство и бодлерианци. (...) Могъщото и неотразимо вдъхновение на „Цветя на злото“ обжегна духа на едно поколение, което искаше да има свое знаме и да даде свое дело. Шарл Бодлер стана това знаме. Делото дойде само по себе си и е вече историческо достояние“.¹

Дали Бодлер е станал „знаме“ на цяло поколение български поети от началото на века, както твърди Иван Радославов, трудно е да се каже, но влиянието му е безспорно. Едно сравнително изследване би разкрило любопитни факти. Първо и над всички Яворов. В писмо от Нанси (12 януари 1907 г.) той съобщава на д-р Кръстев, че си бил купил *Цветя на злото* и че възнамерявал да превежда от нея. Самото намерение вече свидетелства за конгениалност на чувствителността. А поезията на нашия автор я доказва с многобройни и твърде характерни примери. Образи, интонации, сравнения, метафори, стилистични похвати (честа-

та употреба на драматични контрасти – „сред брачни тържества камбани погребални“...), мотиви, настроения, светогледни комплекси напомнят френския поет: влечението към греха и демоничното („...и драг ми беше моя грях“), към демонологичната зверилница на душата („Съскащи и зли, през моите уста на хаоса змиите подават сноп езици“; „скорпиони по жилите ми гмежно се влекат“); острото чувство на угризение, на самотерзание („Майко, бди над своя паднал син: днес злото и порока дишат в моите гърди“); отношението към жената като сатанинско превъплъщение („Ти в блудна голота вертеп на сладострастие душата ми направи...! Проклет, жена, часа, когато, жадна плът, внезапно те съзрях в мъглата на молитвите“...); преоценка на природата като царство на тлението и смъртта, бунт срещу равнодушието ѝ към човешките страдания („Дух на вглъхнало мъртвило сред природата немей“; „Природата сияе мъртво равнодушна“...); афинитет към ония нейни състояния, където една скръбна душевност намира своите съответствия: унили дъждовни дни, пъплеци гъсти мъгли, беззвездни нощи („Дъжд, все дъжд: небето сълзи ли пролива над оголялата земя? Мъгли – бездънна паст, – прозината ламя, вечно сива...“; „И само тя, настръхнала над мене, студена, непрогледна нощ, без смяна си остава. Кървав студ веи от нейното крило и ад бездънен в погледа ѝ зее“...); богоборчески настроения – протест срещу равнодушието на Бога към човешките страдания („Но в ръжда е ключа на вратите божии – че Бог е старец глух“); мистичен порив към непознатото и ужасът пред неговата тайна („И сфинкс един ме гледа – камък неподвижен...“); влечение към безкрайното и страх от неговата неизмеримост („Къде отивам аз, терзан от знойна жажда?“; „И може би в безкрая гоня аз граница... И може би в заключена тъмница от своя зов аз слушам ек“...). Влечението към безкрайното води до тръпнешното чувство за пропадане, за потъване в бездна. И както при Бодлер, нашият поет натрапчиво е обсебен от подобни състояния („Тука огънят угасна, въвн е бездната ужасна...“; „През тайната на димните потоци звездни, кръз ужаса на гробно млъкналите бездни, заслушан аз минавам...“; „От много върхове надничам, спущам се по всичките наклони и в бездната се губи моя път...“); чувството за бездна неизбежно се асоциира със съня, със смъртта, с Нищото и Яворов многократно прибегва до тези символи („Душата ми заспива в скута на нощта: недейте я разбужда! Тя може би умира в скута на

нощта: недейте я разбужда!“; „Гробище зад мене, гробище пред мене се тъмней“; „Безшумно броди призрак на смъртта, грижливо допокрива с бял саван земята“) ... Трябва читателят да е прочел настоящия труд, за да схване степента на сходството между поезията на Бодлер и Яворов (главно от втория му период) в образи, мотиви, интонации, сравнения, метафори и настроения.

Не тъй силно, но все пак достатъчно ясно личи влиянието на френския поет върху други наши майстори на стиха. Едва ли някой би отрекъл, че такова стихотворение като *Марсилия* на Димитър Бояджиев – едно от най-хубавите и най-съдържателните в неговата лирика – е невъзможно без цикъла *Парижки картини* от *Цветя на злото*. Бодлеровска е атмосферата, типично бодлеровски е нейният образен репертоар: с „тоя страшен град – на всичките пороци друм“, където поетът „смаян“ наблюдава „гърмежът и миязмите“; навсякъде – „мъка и разврат“, град, „пълнен с търговци и убийци“, арена на ужасяващи социални контрасти – „доволници тук весели и тъпи, там – тегла, сърца свирепи“;

*Небето е над улицата като звездна лента,
но никой взор не вдига! Сред нахални светлини,
из кръчмите утеха всички дирят в абсента
или в смяха ридаящ на продажните жени.*

В тази кошмарна среда не е пропуснат още един специфично бодлеровски елемент – лесбийките... Поетът „кръстосва бледен улиците тъжни и позорни сред ледно равнодушие, изгубен като в бездна“; животът му се струва тъй порочен и безсмислен, че смъртта започва да го блазни „като блян висок“ ... За влиянието на Бодлер върху Димчо Дебелянов свидетелства между другото едно сравнително ранно стихотворение, което започва с мото от френския поет, извлечено от *Подем* (Élévation): „Par delà le soleil, par delà les éthers“ („Оттатък слънцето, оттатък етера“). Стихотворението на Дебелянов представлява всъщност лична творческа интерпретация на основния мотив в *Подем*: контраста между идеал и реалност, неудържимия порив на човешкия дух да се освободи от веригите на материалната действителност („от мръсния лик на суетност вседневна“) и да полети в небесата...

Николай Лилив по темперамент, влечение и характер на таланта изглежда пълна противоположност на Бодлер. Все пак

и при него могат да се открият следите на определени съответствия. Например:

У Лилиев: *Светкавици на мойта ранна нощ*

и пламъци на мойта ранна младост...

у Бодлер: *Ma jeunesse ne fut qu'un ténébreux orage,*

Traversé ça et là par de brillants soleils...

„Младостта ми бе само мрачна буря,
тук-там пронизвана от бляскави слънца“...;

у Лилиев: *Смири, душа, размирната си скръб...*

у Бодлер: *Sois sage, ô ma Douleur, et tiens-toi plus tranquille*

„Бъди мъдра, о моя Скръб, и се смири“...;

у Лилиев: *И времето, най-верният ни враг...*

у Бодлер: *l'ennemi vigilant et funeste – le Temps...*

„Дебнещият и злокобен враг – времето“...

Идентично е отношението на двамата поети към големия град, към Париж:

Париж, Париж, убиец и баща
на моите надежди тиховейни...

– пише Лилиев, рефлектирайки двойственото отношение на Бодлер към френската столица, изразено многократно в *Цветя на злото* и в *Малки поеми в проза*. Поемите на нашия поет *Градът* и *Тълпите* (първата писана в Париж през 1911 г.) са отглас, нюансиран от кръстосаното влияние на Верхарен и на съответните мотиви, развити от Бодлер...

За респекта на българските поети към делото на Бодлер, за значението, което са му отдавали, и за култа към неговото име не е без значение и фактът, че Теодор Траянов го е включил в своя величав *Пантеон* наред с имената на безсмъртните литературни гении на човечеството. Поемата *Полмлеят на Сатаната* свидетелства, че нашият поет – рядко културна и ерудирана личност – е познавал отлично не само творчеството, но и характера, живота и драмата на френския писател: поетическата му характеристика е съсредоточена върху една субстанциална особеност на феномена Бодлер – неговата трагическа раздвоеност и противоречивост, проследявайки я със синтетични и изразителни метафори в нейните многообразни изяви и превъплъщения:

*Да бъдеш туй, що смъртно мразии,
да любиш лик – що сам не си,
живота, дар велик, да пазиш,
но с дар смъртта да те спаси;
в сърцето с херувимска лира
да величаеш всеки грях,
разгатнал тайни на всемира,
пред себе си да тръпнеш в страх;*

*да любиш Приснодева скритом,
обвързан с някой зъл вампир,
в света на страст, хашиш и ритъм –
да търсиш за душата мир;
създал за всеки рай божествен,
изгонен в пъкъла да спиш,
възхвалил Бога в химн тържествен,
с най-грозен дявол да дружиш;*

*да кръстиш сам Цветя на злото
молитвите на своята кръв,
живял с великото в доброто,
лика му да осмееш пръв;
на бран поискал да погинеш,
да мреш на одър прикован,
в света за пария да минеш,
в смъртта – за маг и великан (...).*

Теодор Траянов наистина е познавал отлично Бодлер и без съмнение е изпитвал сродство с неговия тревожен, пламенен, изпълнен с романтичен мистицизъм дух.

Особено дълбоки връзки свързваха Атанас Далчев с Бодлер. Имаха щастието да бъда близък с нашия поет в последните години от живота му и познавам неговата изключителна любов към френския му събрат. Споделяше я в дълги и незабравими разговори, цитираше в оригинал стихове, които особено обичаше, коментираше ги, анализираше преводите на Георги Михайлов и сам преведе великолепно няколко стихотворения на Бодлер. Жалко, че не бе имал достатъчно време и сгодни условия за повече. Като поет той му дължи доста: чрез него Далчев е утвърдил

своята склонност към делничното, прозаичното и дори – с оглед нормите на салонната поетика – към вулгарното, към грубата, драстична метафора. С него го сродява недоверието към абстракцията, към книжните построения, и влечението му към предметна, пластична образност, към триизмерната плътност на вещественния свят. Като него изпитва остра нужда от вяра, от простата, наивна вяра в свръхестественото, но е и безсилен да преодолее пристъпите на един рационалистичен скептицизъм; обладан е постоянно от идеалистични пориви, но усеща и противодействащата, неотразима власт на плътта – оттук и съзнанието за виновност, за грях („вечно и свето е само мъртвото, живото живее в грях“).

Идеалът за прекрасното на Далчев (както при Бодлер) е далеч от студената, формална красота, която дестилира природната материя, за да получи стерилен „екстракт“ от чисти хармонии, чисти симетрии, чисти пропорции, чист рисунък. Бидейки човешка, красотата е неизбежно изпълнена със страдание, със скръб, с деформации и нерядко се явява в грозни, отблъскващи аспекти. Въплъщение на скръб, на страдание са много от образите на нашия поет: обитателите на болницата, старите моми, отрудените работници, инвалидите – някои от тях криещи началото на своето родословие в *Цветя на злото*. Тъга, меланхолия лъхат от обкръжението, дори от мъртвите вещи – стари, износени, отпечатали низа на годините или пък изоставени от своите стопани: олющените зидове с изпадала мазилка, прашните прозорци, бедняшките хижи, където „трудът е вечен и безплоден и бляновете са напразни“; старите и груби коли, вратите – „пътните врати на старите прогнили къщи“; стаята, в която сякаш отдавна никой не е живял и където „времето превръща в прах безжизнен всичко“; зазиданият балкон, без никаква врата, „кой знай кога и от кого построен“, но вече непотребен; задните дворове – „слепи, прихлупени дворове“, където „денят е два пъти по-кратък и няма ни едно дърво“; изоставената къща – „прозорците – затворени и черни, и черна и затворена вратата“... Всички стихотворения от цикъла *Париж* на Далчев носят унилата атмосфера на Бодлеровите *Парижки картини*. Тази мрачна, самотна квартира на „Авению дю Мен“, чиито прозорци гледат към опушената гара; уличният музикант, чиято тъжна мелодия припомня на отрудените от квартала „жестокия им дял“; старият развратник, промъкващ

се в хотела с „едно полудете“; последният стражар по опустелите улици, където в „мрака зъл“ единствено остава да „бди окоето на пътния фенер“; неспирният дъжд, плющящ върху асфалтираната улица; работникът с вечната лула в уста и „със гръб голям като калкан на къща“, четящ своя вестник „L'Ami du peuple“; и тези покрътителни, единствени, неповторими в нашата литература „носачи на реклама“; и тази тъжна есен на Quai Voltaire с плаващите по Сена „широки маслени петна“; и мостовете, чиито сводове са опушени от дима на параходите; и крайбрежната стена, върху която един гаврош безгрижно следи подскачането на врабците; и примирителната въздишка: „Какво да искам? Вехне всичко: и сенчестите дървеса, и книгите на букиниста“...; и укорният въпрос, отправен към себе си: „Какво ще кажеш ти, сърце?“, сякаш слушаме далечно ехо от Бодлеровото: „Que diras-tu ce soir, pauvre âme solitaire, que diras-tu, mon coeur...?“ („Какво ще кажеш тази вечер, бедна самотна душа, какво ще кажеш ти, мое сърце?“)... – всичко това е толкова далчевско и толкова сродно с една съществена част от света на Бодлер, че е трудно да си го представим без него, без откритията на гениалния френски поет, без неговия смел и вдъхновяващ пример...

А след Далчев и чрез него колко български поети – кой повече, кой по-малко – са черпили от огромната поетична вселена на Бодлер, дори когато понякога сами не са съзнавали това? Александър Вутимски – един от последните „прокълнати“ в нашата поезия – тъй жадно се опиваше от „цветята на злото“, че неговите поразени гърди не бяха в състояние да понесат силата на техния тежък аромат. Над незнайния му гроб край Сурдулица в Югославия и днес витае сянката на оня, когото той тъй често призоваваше из вертепите и опушените кръчмички на някогашна София...

Колко много и колко съществени поводи сме имали, за да предприемем изследване на Бодлер! Да го превърнем от популярно име и абстрактен литературен факт в жива реалност, да го видим отблизо, да го опознаем в светлото и мрачното, което носи, да проникнем – доколкото днес е възможно – в движещите пружини на неговия характер с благородните му пориви и болезнени мании, със силата и слабостите му, с възходите и паденията на неговия дух, да постигнем интимната същност на идеите му, да проумеем заразителната и оплождаща сила на безсмъртната му поезия!